

ри, традицій, релігії та мови. На відміну від національних меншин, діаспора не є правовим поняттям і за нею юридично не закріплена можливість представляти і захищати свої інтереси в системі державних та міждержавних інститутів.

Таким чином, провівши аналіз літератури, присвяченої вивченню поняття *діаспора*, автор дійшов висновку, що воно все ще перебуває у процесі осмислення та розроблення. І все ж результати нашого дослідження дають підстави запропонувати своє трактування діаспори. Під нею ми розуміємо частину етносу, яка внаслідок різних історичних обставин опинилася поза межами своєї етнічної батьківщини (поза ареалом розселення власного народу), але при цьому зберігає свою етнічну та релігійну ідентичність, уявлення про наявність спільного історичного походження, спільність інтересів, культурних цінностей, прагнень та громадську солідарність. Це дає змогу цій спільноті стримувати групову асиміляцію та забезпечувати її розвиток і функціонування. Варто також підкреслити, що діаспори, як етнічні групи в широкому її розумінні, притаманні основні властивості етносу.

Зазначимо також, що сучасні діаспори – це не тільки етнокультурна, але й етнополітична спільнота, яка впливає не тільки на культурні процеси, що відбуваються в сучасному світі, але і на внутрішній розвиток

держав. Отже, діаспора – це етнокультурний та етнополітичний феномен, що має низку ознак: етнічна самоідентифікація, що передбачає наявність етнокультурного зв'язку і з країною проживання, і з етнічною батьківщиною; існування інститутів, спрямованих забезпечити збереження і розвиток діаспори; наявність стратегії взаємодії з державними інститутами як країни проживання, так і *титульної держави*.

1. Большая Советская энциклопедия. – М., 1973. – Т. 8. 2. Большой энциклопедический словарь. – М., 1991. – Т. 1. 3. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983. 4. Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – М., 1987. 5. Винниченко І.І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. – К., 1994. 6. Диаспоры: транснациональное самосознание и политика в странах исхода // Диаспоры. – 1999. – № 2–3. 7. Дятлов В. Диаспора: попытка определить в понятиях // Диаспоры. – 1999. – № 1. – С. 9. 8. Сетух В., Трошинский В., Попок А. Украинська діаспора. Соціологічні та історичні студії. – К., 2003. 9. Маркусь В. Чому діаспора: спроба ідентифікації поняття // Українська діаспора. – 1992. – Ч. 1. 10. Милитарев А.О. О содержании термина "диаспора" (к разработке дефиниции) // Диаспоры. – 1999. – № 1. 11. Советский энциклопедический словарь. – М., 1987. 12. Смит Е. Национальна ідентичність. – К., 1994. 13. Тишков В.А. Исторический феномен диаспоры // Этнографическое обозрение. – 2002. – № 2. 14. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. – М., 2003. 15. Тощенко Ж.Т., Чаптикова Т.И. Диаспора как объект социологического исследования // Социс. – 1996. – № 12. 16. Шапиро Ф.Л. Иврит – русский словарь. – М., 1963.

Надійшла до редколегії

С. Вировий, канд. іст. наук
О. Павленко, канд. іст. наук

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ЮЛІЯ ВАГНЕРА

Досліджено науково-педагогічну та суспільно-політичну діяльність відомого вченого і суспільного діяча Юлія Вагнера, чий ім'я на тривалий час було викреслено з вітчизняної історії. Встановлено і на конкретних прикладах показано його внесок у розвиток науки та в розбудову української державності.

In this article it is explored scientific-pedagogical and social-political activity of the known scientist and publicman Julius Wagner, whose name on great while it was deleted from native history. Authors set and on concrete examples showed his contribution in progress of science and in development of the Ukrainian state system.

Україна завжди була багата на талановитих людей, на тих, хто залишив помітний слід у її розвитку. Багатьох із них пам'ятають і шанують, але про деякого з них наші сучасники сьогодні з різних причин майже нічого не знають. До несправедливо забутих належить і проф. Юлій Миколайович Вагнер, відомий учений-зоолог і державний діяч, чий ім'я в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. неодноразово згадувалося у виданнях того часу і було досить таки популярним. Однак потім, на протязі тривалого часу його взагалі забули. Тільки на початку 90-х рр. минулого століття нам стали відомі деякі оцінки діяльності цієї непересічної особистості. Ці оцінки містяться в мемуарах учасників революції та громадянської війни в Україні, які в цей час стали доступні масовому читачу. Та спеціальних досліджень, присвячених життю і діяльності професора, який довго і плідно працював у Київському політехнічному інституті і був міністром в уряді Гетьманської держави П. Скоропадського так і не з'явилося. Навіть довідкова література з історії України, що вийшла в останні роки, відомостей про цю людину не дає [15].

Автори ставлять на меті відновити справедливість та повернути ім'я Ю. Вагнера широкій громадськості і сподіваються що воно часом займе чільне місце в нашій історії.

З архівних джерел стало відомо, що Юлій Вагнер народився 140 років тому 1 грудня 1865 р. в родині відомого зоолога і письменника Миколи Петровича Вагнера, ім'я якого згадується в Радянському енциклопедичному словнику [21, с. 187].

Родина Вагнерів підтримувала дружні стосунки з багатьма видатними людьми того часу. Серед них були М. Коцюбинський, Марко Вовчок, І. Тургенєв та багато інших діячів російської й української культур. Звичайно, що атмосфера та середовище, у якому знаходився майбутній учений і державний діяч, сприяли його шляхетному вихованню, формуванню основних рис його характеру.

Після успішного закінчення фізико-математичного факультету Петербурзького університету в 1893 р. Ю. Вагнер залишається там працювати. У наступному році блискуче захищає дисертацію на тему "Історія ембріонального розвитку" й обіймає посаду приват-доцента. Через два роки талановита молода людина стає доктором наук і на все життя пов'язує свою долю із зоологією [3].

Коли у Києві почали створювати політехнічний інститут, Юлій Миколайович звернувся до ректора КПІ з проханням надати можливість працювати на кафедрі зоології. Зберігся документ (заява), від 20 березня 1898 р., у якому він сповіщає, що надсилає свій життєпис (на зразок автобіографії) "...со списком напечатанных мною научных работ и мнение о них академика А. Ковалевского и ординарного профессора В. Шимкевича. Мнение обо мне других зоологов С.-Петербургского университета профессора В. Шевякова, а также директора зоологического музея Академии наук, академика, заслуженного профессора В. Заленского, в прошлом году были переданы в Министерство Народного Просвещения и в настоящее время находятся там при моем деле" [4]. На той час молодий учений був надвірним радником і мав ступінь доктора зоології. Серед багаточи-

сельних рекомендацій є і рекомендація віце-президента Імператорського географічного товариства П. Семенова Тянь-Шанського [5]. Саме спираючись на них, ректор КПІ В. Кирпичов клопотав про призначення Ю. Вагнера на посаду екстраординарного професора. Призначення відбулося 1 липня 1898 р. [6].

З першого дня роботи в КПІ вчений починає створювати лабораторію з прикладної зоології й ентомології, яку облаштував у березні 1899 р. у зоологічному кабінеті інституту. Для удосконалення роботи цієї лабораторії він планував улітку відвідати фахові лабораторії у Німеччині та Швейцарії, а також здійснити експедиції на Південь Російської імперії з метою вивчення комах-шкідників і збирання матеріалу пошкоджених ними рослин [7]. На цю мету Міністерство фінансів, виходячи із важливості проблеми боротьби з шкідниками, дозволило використати кошти КПІ в сумі 250 крб, що були передбачені на вчені відрядження [8].

На протязі двох років Ю. Вагнер від Київської губернської комісії народного продовольства вивчав комах-шкідників сільського господарства, про що неодноразово повідомлялося у пресі [17]. За самовіддану працю вчений отримав також особисту подяку від Київського губернатора [9].

У цей же час він веде активну роботу щодо поліпшення навчального процесу у вузі. Збереглися фахові пропозиції з цього приводу, які були надані ним до Ради КПІ. Ураховуючи активність і результативність роботи Вагнера, його остаточно було затверджено ординарним професором. У наступні роки він активно займається педагогічною та науковою діяльністю, у цілому залишається осторонь від політики.

За свою науково-педагогічну і суспільну діяльність професор був нагороджений згідно з указами Миколи II Орденом Святої Анни II ступеня та Орденом Святого князя Володимира IV ступеня [11].

У цілому, життя Юлія Миколайовича на початку ХХ ст. було схожим на життя більшості тогочасної професури. Його колегами і друзями в інституті були видатні вчені: Г. Де-Метц, П. Сльозкін, П. Реформатський, М. Червинський та ін. Однак події першої російської революції, а особливо роки реакції, підштовхнули його до критичного осмислення дійсності. Громадянська позиція вченого і громадського діяча чітко сформувався у зв'язку з подіями, що відбулися наприкінці 1910 р. початку 1911 р., коли в імперії прокотилася хвиля студентських виступів і страйків проти обмеження їх прав.

У січні 1911 р. цей страйк підтримали студенти та частина викладачів КПІ. Влада почала репресії. У відповідь група професорів інституту оголосила протест і відмовилася викладати в таких умовах [16, с. 262]. Внаслідок цього були звільнені професори О. Нечасв, К. Шиндлер та С. Тимошенко [12]. 17 викладачів інституту, серед яких був і Вагнер, обурені свавіллям влади приєдналися до протесту і підтримали своїх колег. За цей учинок всі, хто підписали і підтримали цей протест отримали догану. Різно засуджуючи такі дії царської влади й інститутської адміністрації, Вагнер подає заяву про відставку і в березні 1911 р. був звільнений з інституту [13].

Після відставки і виходу на пенсію професор продовжує займатися науковою діяльністю. Деякий час працює завідуючим ентомологічним відділом Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції і займається видавничою діяльністю. У цей період у Києві були надруковані його праці: "Краткий учебник природоведения", "Учебник для зоологів для середних учебных заведений", "Рассказы о воде, о воздухе, человеке и насекомых" та низка ін. [10].

Одночасно вчений дедалі більше цікавиться суспільно-політичним життям країни. У роки першої світової війни стає активістом "Військово-промислового комітету" – суспільно-політичної організації, яка мала на меті організацію всебічної допомоги і підтримки армії з боку цивільного населення. Він приймав активну участь в організації майстерень для виготовлення речей, необхідних для війська, сприяв відкриттю шпиталів, збирав кошти на потреби вояків, проводив благодійні заходи. Саме в ці роки політичні уподобання і погляди професора Вагнера привели його в табір конституційних демократів (партію кадетів).

Як амбітний політик він проявив себе після повалення царату, коли почав працювати у *виконавчому комітеті*, створеному прихильниками Тимчасового уряду. Одночасно його рішенням Ради КПІ повертають в інститут і призначають завідуючим кафедрою ентомології [14]. Однак зайнятися як слід науковою діяльністю вченому не судилося. Громадянська війна, яка почалася в Україні, круто змінила його долю. Весною 1918 р. відомий український учений і політик, представник партії кадетів, проф. М. Василенко запропонував своєму однопартійцю ввійти до складу уряду, який почали формувати після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського. Цей уряд намагалися створити із професіоналів, не звертаючи особливу увагу на політичні уподобання кандидатів на міністерські портфелі. Ю. Вагнеру запропонували посаду міністра праці [18]. Очоливши міністерство, яке знаходилося на Бібіковському бульварі № 12 (нині бульвар Т. Шевченка), він почав займатися питаннями відродження економіки та захисту робітників. Головну увагу було звернуто на зменшення масованого безробіття. На організацію громадських робіт та створення біржі праці міністр зразу виділив 100 млн крб для організації громадських робіт [22]. При міністерстві були утворені департаменти ринку праці, громадських робіт, охорони праці та статистики. Важливим напрямком в діяльності керівника міністерства стала підготовка необхідних документів, які б дали можливість врегулювати виробничі відносини. Були підготовлені закони про колективні договори, промкооперацію, профспілки, промисловий суд, соціальне страхування [23].

Юлій Миколайович приклав багато зусиль, щоб створити дорадчий орган з представників уряду, робітників та підприємців. Цей комітет допомагав уряду та особисто міністру розробляти закони. Працюючи багато та ефективно, він був вимогливим не тільки до себе, а й до своїх підлеглих. Постійно наполягав на тому, щоб співробітники міністерства вели щоденники, у яких повинні були фіксувати письмові звіти про роботу кожного дня.

Його вимогливість поєднувалася із повсякденною турботою про своїх підлеглих. Політик постійно захищав колег від свавілля і закидів різних урядових структур, політичних партій і суспільних організацій. Відповідальність та професіоналізм дає підстави назвати Юлія Вагнера технократом свого часу. Не будучи прихильником як поспішної українізації так і соціалістичної ідеології він мав багато політичних опонентів. Українофобом його називав В. Винниченко [2, с. 39], якому як і багатьом іншим не подобалося те, що міністр мав свій особистий погляд на ті чи інші події. Вагнеру були більше до вподоби ліберальні ідеї. Саме цими ідеями він керувався, коли поставив свій підпис під т. зв. "Зверненням 10 міністрів" у жовтні 1918 р. до прем'єр-міністра Ф. Лизогуба з протестом проти встановлення зв'язків між Україною та Радянською Росією. Міністри вимагали відмовитися від будь-яких контактів з Росією, поки там при владі будуть більшовики. Урядовці, що підписали звернення, дію свого прем'єра розцінювали як відкрити підтримку більшовицького режиму [19].

За цей демарш Вагнера 24 жовтня 1918 р. відправляють у відставку. П. Скоропадський не дуже схвально оцінював діяльність ліберального професора на посаді міністра, вказував, що в уряді він не мав впливу на міністрів і не міг переконати своїх колег у власній правоті [20, с. 167, 294]. Нам здається, це була суб'єктивна оцінка генерала, яка не зовсім відповідає істині, бо конкретних прикладів таких звинувачень він не приводить, до того ж політичні погляди гетьмана (в основному монархістські) далеко не збігалися з уподобаннями вченого.

Після приходу до влади Директорії колишній міністр залишає Україну і деякий час працює як фахівець-зоолог у Радянській Росії.

Подальшу долю Ю. Вагнера можна відслідкувати тільки за документами, які збереглися у його онуки [1]. З них стало відомо, що у січні 1925 р. відомий учений разом із своєю дружиною, сином і дочкою переїжджають до Королівства сербів, хорватів і словенців, яке з 1929 р. отримало офіційну назву Королівство Югославія. Там учений спочатку викладав зоологію у гімназії, а потім став професором сільськогосподарського і лісового факультету Белградського університету, у якому читав лекції із загальної ентомології й ентомології сільськогосподарських комах. У 1926 р. Ю. Вагнер заснував ентомологічне товариство Югославії. У нього була величезна колекція комах, яких він збирав усе своє життя. За кількістю вона була друга у світі приватна колекція. Це унікальне зібрання було продане в США перед самим приходом радянських військ до Югославії.

Останні дні життя професора майже невідомі. Одні вважають, що він можливо загинув під час обстрілу у квітні 1945 р. Інші, знаючи його глибокі антикомуністичні переконання, були переконані, що вчений, не чекаючи приходу

Червоної армії, перебрався до Австрії, де і помер близько 1946 р. Місце його поховання, на жаль, невідоме.

Зараз окрім архівних та мемуарних джерел про життя і діяльність Юлія Миколайовича Вагнера в Центральній науковій бібліотеці НАН України ім. В. Вернадського у Києві зберігається близько сорока книг з його бібліотеки.

Повернення до широкого загалу імені Юлія Вагнера – це спроба повернути борг людині, яка чесно і самовіддано працювала на Україну і яку трагічні події минулого століття змусили жити і поневірятися поза її межами. Науково-педагогічна та суспільно-політична діяльність яскраво свідчить про те, що він був цілеспрямованою і видатною особистістю, гідною нашого шанування.

1. Вагнер Віра Миколаївна – онука Ю. Вагнера, доктор педагогічних наук, професор Російського університету дружби народів, авторка багатьох наукових праць і підручників. 2. Вагнер Н.П. // Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. Прохоров. – 2-е изд. – М., 1983. 3. Винниченко В. Відродження нації.-Ч. III. – К., 1990. 4. ДАМК ф.18, оп. 2, спр. 36, арк. арк. 4. 5. Державний архів м. Києва (ДАМК) ф. 18, оп. 2, спр. 36, арк. 2. 6. Довідник з історії України (А-Я): Посібник / За заг. ред. І. Підкови. – 2-ге вид. – К., 2001. 7. Из истории Киевского политехнического института. Сборник документов. – К., 1961. – Т. 1. 8. Киевские губернские ведомости. 22 мая 1899. – № 54. 9. Наказ Гетьмана № 1 // Державний вісник, 16 травня 1918 р. 10. Обращение 10-ти // Киевская мысль, 19 октября 1918 г. 11. Скоропадський П. Спогади. – Київ-Філадельфія, 1995. 12. Там само, арк. 108. 13. Там само, арк. 11. 14. Там само, арк. 144-145. 15. Там само, арк. 147. 16. Там само, арк. 15. 17. Там само, арк. 18. 18. Там само, арк. 31 зв. 19. Там само, арк. 9-10. 20. Там само, оп. 1, спр. 1014, арк. 15. 21. Там само, спр. 1734, арк. 77-78. 22. ЦДА ВОВ України ф. 2757, оп. 1, спр. 41, арк. 18. 23. Центральний Державний архів виконавчих органів влади (ЦДА ВОВ) України ф. 2757, оп. 1, спр. 42, арк. 62-63.

Надійшла до редколегії 08.02.05

І. Волосюк, асп.

ЯДЕРНА ПРОБЛЕМА КНДР ТА ПОЗИЦІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ (90-І РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Розглянуто ядерну програму КНДР та позицію США щодо неї у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.

The article deals with the nuclear program of North Korea and the position of the USA in 90-s of the XX-th century – the beginning of the XXI-st century.

Проблема ядерного врегулювання на Корейському півострові залишається в центрі уваги як США, так і світової спільноти. Американські експерти вважають, що політика північнокорейського режиму загрожує стабільності та безпеці даного регіону [10, с. 21]. Запобігання, стримування і зменшення загрози ядерного, біологічного, хімічного нападу на США та їх збройні сили за кордоном відноситься до життєвих національних інтересів Сполучених Штатів Америки [10, с. 11].

Ураховуючи значення та актуальність проблеми ядерної програми КНДР у світі, як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники висвітлюють її значення, мотиви, розвиток подій та наслідки [6]. Однак праці з цієї теми загалом фрагментарно відображають позицію США щодо ядерної проблеми КНДР. Детально цю проблему простежують й аналізують американські дослідники [3].

КНДР підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 12 грудня 1985 р, але відтягувала підписання угоди про гарантії, що дозволило б Міжнародному агентству з атомної енергії (МАГАТЕ) здійснити інспекції її ядерних об'єктів. Після повідомлень про вірогідність будівництва у м. Йонбені фабрики, що мала вилучати плутоній з відпрацьованого палива, міжнародний тиск на Пхеньян посилювався, особливо з боку США, які надали гарантії безпеки південній Кореї і тримали на півострові військовий контингент. У січні 1992 р. КНДР

підписала з МАГАТЕ угоду про гарантії й агентство здійснило шість інспекцій її ядерних об'єктів. Під час перевірок виникли розходження між даними КНДР та висновками МАГАТЕ. Зокрема, експерти агентства знайшли непрямі докази того, що КНДР, можливо, таємно вилучала з відпрацьованого палива значну кількість плутонію. МАГАТЕ висунуло вимогу про проведення спеціальних інспекцій двох об'єктів у м. Йонбені, але Пхеньян не погодився на цю вимогу, заявивши, що дані об'єкти не пов'язані з її ядерною програмою.

Після того, як КНДР не погодилася на проведення перевірки, США та Республіка Корея (РК) здійснили спільні маневри "Тім спіріт"-1993. Північнокорейський уряд 12 березня 1993 р оголосив про свій вихід з ДНЯЗ, пояснюючи це посиленням загрози з боку США, що немовби підтвердилася проведенням військових навчань "Тім спіріт". Пхеньян назвав резолюцію МАГАТЕ (лютий 1993), яка пропонувала надати інформацію та допустити до місця ймовірного збереження радіоактивних відходів, "несправедливою, яка загрожує суверенітету країни" [8, с. 255].

США закликали Пхеньян переглянути своє рішення про вихід з ДНЯЗ. Пізніше уряди Японії, США, РК передали це питання в Раду Безпеки (РБ) ООН для його вирішення. Під час обговорення питання про застосування економічних санкцій щодо КНДР жорстка резолюція, яку пропонували США, не отримала підтримку через опози-